

Actie van de Anarcha-Feminist Group Amsterdam (AFGA), foto Bug

Wat jij kunt doen

Met zijn geweldige innovatieve vondsten zet social design Nederland internationaal op de kaart, maar wat lossen deze creatieve ontdekkingen eigenlijk op? Wie heeft er na het prototype nog wat gehoord van de daklozenlaapzakjas of de CO₂-vretende toren? Ruben Pater gelooft niet zo in deze 'pleisterkunst', liever heeft hij het over wat jij kunt doen.

Door Ruben Pater

Goed nieuws voor kunstenaars. Het Rijk heeft negen miljoen euro extra beschikbaar gesteld voor kunstenaars en ontwerpers die zich bezig willen houden met maatschappelijke vraagstukken.¹ Er zijn momenteel kwesies in overvloed: de klimaatcrisis, de stikstofcrisis, de wooncrisis, toenemende ongelijkheid in inkomen en vermogen binnen generaties en tussen generaties, de verdubbeling van het aantal daklozen, noem het maar op. Staatssecretaris van Cultuur, Gunay Uslu, schrijft: 'We hebben kunstenaars, ontwerpers en andere creatieve professionals nodig om complexe transitie aan te pakken. Zij hebben de instrumenten in handen om met de veranderingen om te gaan en kunnen nieuwe toekomst verkennen en verbeelden.' Ze noemt onder andere 'de

energietransitie, de krapte op de woningmarkt en verduurzaming' als terreinen waar 'de kracht van creativiteit nog onvoldoende wordt benut'.²

Dat klinkt bekend. Het is niet de eerste keer dat het kabinet aan kunstenaars en ontwerpers vraagt zich in dienst te stellen van de samenleving. Bij het aantreden van het eerste kabinet Rutte in 2010 werden kunstenaars en ontwerpers *ge-rebrand* tot 'de creatieve industrie' en aangemoedigd aansluiting te vinden bij het grote publiek. Zo geschiedde. De laatste twaalf jaar hebben de design- en kunstprojecten over maatschappelijke vraagstukken zich als een olievlek over ons land verspreid. Blikvangers zijn de zonne-energielampen van Marjan van Aubel, de slaapzakjas voor dak-

Eerder afleidend dan confronterend, dienen kunst en ontwerp vooral als glijmiddel van neoliberale processen

lozen van Bas Timmer, de *Ocean Cleanup* van Boyan Slat en de smogtoren van Daan Roosegaarde. Het Stedelijk Museum in Amsterdam wijdde er zelfs twee exposities aan, *Dreaming Out Loud* (2016) en *It's Our F**cking Backyard* (2022). Dat de meeste van deze werken niet verder komen dan een prototype, zoals designjournalist Jeroen Junte opmerkte in *de Volkskrant*,³ vormt geen obstakel. De prototypes gaan de hele wereld over en slagen erin de wereld te overtuigen van de kracht van Nederlandse innovatie. Bas Timmer werd in 2020 zelfs uitgeroepen tot 'Next Generation Leader' door *TIME Magazine* en Daan Roosegaarde mocht datzelfde jaar aanschuiven bij het *World Economic Forum* in Davos.

Ondanks deze innovatieve ideeën worden weinig problemen echt aangepakt. De Europese Commissie tikte de Nederlandse overheid recentelijk nog op de vingers omdat we onderaan de lijst van hernieuwbare energie in Europa bungelen. Met dertien procent staan we op de op drie-na-laatste plaats, van de vijftiende. We halen onze eigen milieudoelstellingen niet eens, zo berekende Planbureau voor de Leefomgeving, en de Raad van State waarschuwde ook al dat Nederland zijn eigen doel om 49 procent minder broeikasgassen uit te stoten in 2030 zeker niet haalt. Door de stikstofvervuiling is onze waterkwaliteit de slechtste van heel Europa. Met onze sociale voorzieningen gaat het ook niet zo best: vanwege het tekort aan woningen is het aantal daklozen meer dan verdubbeld. De GGZ en de jeugdzorg hebben dringend geld nodig en de wachtlijsten lopen op. Intussen slapen asielzoekers op bankjes in Ter Apel en groeit zowel het aantal voedselbanken als het aantal kinderen dat in armoede opgroeit.

U wist het vast al, maar de hoeveelheid geld die er jaarlijks naar cultuur gaat in Nederland is klein. Belachelijk klein. In 2010 werden de cultuursubsidies al gehalveerd. Op de overheidswebsite cultuursubsidie.nl lees ik dat er in de periode 2021 - 2024 elk jaar €375 miljoen beschikbaar is voor de basisinfrastructuur van de gehele cultuursector, op een rijksbegroting van €366 miljard. Daarvan is €38,82 miljoen bestemd voor de gehele beeldende kunstsector en slechts €19,50 miljoen gaat naar alles rondom ontwerp. Woningcrisis? VVD-minister Stef Blok verkocht 5500 sociale huurwoningen aan beleggers voor €570 miljoen.⁴ Energietransitie? Er gaat volgens Milieudefensie jaarlijks €30 miljard aan subsidies naar de fossiele industrie.⁵ Negen miljoen voor kunstenaars en ontwerpers die zich bezig moeten houden met grote maatschappelijke problemen is bijna beledigend als er tegelijkertijd miljarden worden uitgeven om diezelfde problemen in stand te houden. De rol die dit kabinet heeft toebedeeld aan kunst en ontwerp is niets meer of minder dan *public relations*. Creatieve projecten lenen zich uitermate goed om het harde neoliberale kapitalistische beleid te voorzien van een kleurrijk vernislaagje. Het moet niet te kritisch worden en mag het vooral niet te veel kosten.⁶

Pleisterkunst

Kunst of ontwerp dat maatschappelijke vraagstukken agendeert zonder de structurele oorzaken te benoemen, kan worden geduid als 'pleisterkunst'. De term komt van de Zuid-Afrikaanse ontwerper Nadine Botha, die al lange tijd werkzaam is in Nederland. Ze gebruikte de term in de context van een designfestival in Kaapstad. Daar kregen kunstenaars en ontwerpers een klein budget voor projecten rondom watergebruik en riolering in *townships*, waar allerlei

mooie kleinschalige ideeën uitkwamen. De uitkomsten van het designfestival kwamen in de vorm van foto's en artikelen in de kranten, zodat het leek alsof de overheid wel degelijk de waterproblematiek wilde oplossen die ze tegelijkertijd moedwillig in stand hield.

Dat deze pleisterkunst ook in Nederland wordt toegepast, blijkt uit een aantal recente in het oog springende kunst- en ontwerpprojecten. Op het gebied van veiligheid is er sinds 2019 *Embassy of Safety*, een programma dat politiemensen koppelt aan ontwerpers en kunstenaars. Betaald door Reclassering Nederland, het Openbaar Ministerie en het ministerie van Veiligheid en Justitie, omvat het programma een heel scala aan projecten die onder andere te zien waren op de Dutch Design Week. Zo is er het Makers Collectief, een groep creatieve denkers die sinds kort op kantoren van de Dienst Justitiële Inrichtingen, de politie, Reclassering en het Openbaar Ministerie meedenkt over 'creatieve oplossingen voor complexe vraagstukken'.

Een door de regering graag aangehaald paradepaardje is *XTACY*, een parfum dat naar xtc-labs ruikt, ontwikkeld door reclamebureau Roorda voor het Openbaar Ministerie. Onder veel media-aandacht, compleet met chique flesjes en testers op straat, had dit parfum als doel dat mensen de politie bellen als ze een xtc-lab ruiken. De vraag dringt zich echter op wat dit nu eigenlijk oplost, afgezet tegen meer radicale oplossingen als het reguleren van de verkoop van drugs. Uiteindelijk is *XTACY* niet veel meer dan een ordinaire klikcampagne vanuit een burgerlijke moraal, terwijl de structurele oplossingen voor de problematiek van legalisering en verslaving onbenoemd blijven.

Een ander maatschappelijk vraagstuk is dakloosheid. Ontwerper Bas Timmer heeft zich sinds 2022 op dit vraagstuk gestort. Nadat iemand die hij kende die op straat doodvroom, bedacht hij de *Sheltersuit*: een wind- en waterdichte jas bedoeld voor daklozen. Timmer erkent op zijn website dat zijn designjassen de dakloosheid niet zullen oplossen, en de bezuinigingen op de GGZ en de uitverkoop van sociale woningen die tot deze situatie hebben geleid blijven onbenoemd. Zolang er meer huizen leeg staan dan dat er daklozen zijn in Nederland, dringt zich de vraag op waarom het recht op het leeghouden van huizen die enkel dienen als spaarpot belangrijker wordt geacht dan ieders fundamentele recht op een dak boven het hoofd. Bovendien creëert deze designjas ook onbedoeld een stigma voor de drager, waarbij de dakloze direct herkenbaar is als een aparte groep in de samenleving.

In tegenstelling tot bovengenoemde projecten klinkt in andere landen de roep om afschaffing of inkrimping van de politie juist steeds luider. Deze tendens, ook wel *abolitionism* genoemd, gaat over de vraag of we maatschappelijke problemen niet effectiever kunnen oplossen met zorg en preventie in plaats van geweld. Vanuit die gedachte ben ik recentelijk met Metro54 een project gestart om alternatieven voor de politie in Nederland te onderzoeken. Onder de titel *Let's Get Free: een toekomst zonder politie?*, organiseerden we een publieke *assembly* en een serie creatieve workshops om verbeelding over de mogelijke afschaffing van de politie in Nederland te stimuleren. Om de workshops te bekostigen is bij verschillende subsidiegevers geld aangevraagd, maar overal werden we afgewezen. Op één fonds na. In veel gevallen werd het project geheel niet serieus genomen. In andere gevallen werd het gezien als een voorstel dat

Metro54, *Let's get free*, 2023, assembly, foto Hussel Zhu

te extreem of radicaal was om te financieren. Het verschil in de reacties van fondsen op projecten die politiewerk ondersteunen of juist bevragen, illustreert wat de overheid eigenlijk bedoelt met 'de kracht van creativiteit'.

Ik zie parallellen met de klimaatbeweging, waarbij activisten van *Extinction Rebellion* die eisen dat subsidies voor de fossiele industrie stoppen, preventief thuis worden opgezocht door de politie. Als ze vreedzaam een snelweg blokkeren, worden ze massaal gearresteerd. Maar als je als ontwerper met duurzame producten komt, zoals leer van fruit, of meubels uit mycelium, dan kun je rekenen op steun van de overheid. *Tiny houses* van architecten worden gevierd als innovatie in de woningbouw, maar als je een leegstaand pand kraakt dat eigendom is van een Amerikaanse of Chinese durfinvesteerder, dan word je hardhandig uitgezet door de ME.

De creativiteit van ontwerpers en kunstenaars is welkom in Nederland, zolang deze maar niet wordt ingezet om het kapitalisme en de fossiele industrie kritisch te bevragen. Eerder afleidend dan confronterend, dienen kunst en ontwerp vooral als glijmiddel van neoliberale processen.

Oplossingen

Wat kun je dan wel doen als je je als kunstenaar of ontwerper druk maakt over de vele crises in de samenleving? Anarchist en

theoreticus Peter Gelderloos stelt in zijn recente boek *The Solutions Are Already Here* (Pluto Press, 2023) dat er wel degelijk oplossingen zijn, maar dat we geneigd zijn ze niet te accepteren als het geen grootschalige plannen zijn.⁷

In plaats van alleen te denken in de *one-size-fits-all* blauwdrukken die hebben geleid tot deze situatie, kunnen we beter beginnen bij de vraag wie onze hulp kan gebruiken of waar we ons kunnen aansluiten. *Think global, act local*; je ziet het terug bij jongeren. Onder de druk van de studieschuld, de woningcrisis en de klimaatcrisis zijn er allerlei initiatieven ter ondersteuning van elkaar. Vooral de politieke kraakacties van Anarcha-Feminist Group Amsterdam (AFGA), Autonomous Student Struggle (ASS) en Mokum Kraakt leggen haarfijn de hypocrisie bloot van leegstand in tijden van schaarste. Ondanks het kraakverbod weten ze op ludieke en creatieve wijze panden te kraken die symbool staan voor het asociale woonbeleid. Zo werd op Koningsdag 2022 een leegstaand pand van de koninklijke huisjesmelker Prins Bernhard jr. gekraakt; eerder al kraakten activisten 'ter ondersteuning van Oekraïense en Russische anarchisten die tegen hun staat vechten' aan het Vondelpark in Amsterdam een leegstaande villa van Russische techmiljardair en Poetin-vriend Arkadi Volozj. De krakers bewonen de huizen niet alleen, maar geven ze ook terug aan de gemeenschap door er openbare discussieavonden, filmvertoningen en exposities te organiseren.

Op het gebied van arbeid zijn er kleine horizontale solidariteitsnetwerken zoals Horeca United waarbinnen werknemers elkaar op effectieve wijze helpen. Horeca United bestaat uit vijftig horecamedewerkers die elkaar helpen bij onbetaald loon of andere arbeidsconflicten. Onlangs wonnen ze hun eerste zaak na een protestactie op het terras van de baas die weigerde uitstaand loon te betalen. De baas schrok zo dat hij meteen overstag ging. Een ander initiatief is Fair Jobs, een nieuw activistisch uitzendbureau opgezet door kunstenaar Klaas Burger en Fairwork om de uitbuiting van Oost-Europese uitzendkrachten door de vele malafide uitzendbureaus aan te kaarten. Gerund voor en door uitzendkrachten hopen ze hier een voorbeeldfunctie te vervullen, waar kunst de aanzet is om tot een betere arbeidswetgeving te komen.

Deze initiatieven zijn weliswaar klein, maar verworvenheden zoals het algemeen kiesrecht, het minimumloon en de achturige werkdag zijn ook ooit begonnen als kleinschalige acties van radicale activisten.

Wederzijdse hulp

De eerder aangehaalde anarchist en schrijver Gelderloos stelt in zijn boek vier vragen aan iedereen die iets wil doen: 'Wie is er al mee bezig, welke kiemen zijn er? Welke risico's staan ons te wachten en wie kunnen we helpen?' Hij benadrukt het belang van wederzijdse hulp als een vorm van directe actie uit het anarchisme waarbij mensen elkaar helpen zonder een machts- of handelsrelatie. Dat zet enige druk op ontwerpers en kunstenaars die mee willen denken aan sociaal-maatschappelijke vraagstukken. Hoe onbaatzuchtig zijn zij? In wier belang doen ze dit? Solidariteitsnetwerken laten zien dat effectieve hulp bieden in tijden van crisis niet moet gaan over het spekken van je portfolio of je cv, maar dat elke mens die je kunt helpen de moeite waard is.

Intussen is de volgende bezuinigingsronde alweer aangekondigd. Het kabinet gaat mogelijk 25 miljoen bezuinigen op het onderwijs,⁸ terwijl al duidelijk was dat ook binnen het kunstonderwijs zelf komend jaar flink bezuinigd moet worden.⁹ Aangezien veel kunstenaars en ontwerpers hun praktijk alleen overeind kunnen houden dankzij een deeltijdbaas als docent op een kunstacademie, zal dat een flinke klap zijn voor de culturele sector. Tijd voor actie, maar laten we Gelderloos volgen en niet enkel de mouwen opstropen als individu of uit eigenbelang. Laten we solidair zijn met de stakers die grote bedrijven platleggen, met arbeidsmigranten die worden uitgebuit, met asielzoekers die onmenselijk worden behandeld, met de groeiende groep armen die hun huur en energierekening niet meer kunnen betalen, met de klimaatactivisten en de kraakbeweging. We kunnen het allemaal niet alleen.

¹ *Meerjarenbrief De kracht van creativiteit*, Gunay Uslu, ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, november 2022

² Openingspeech door staatssecretaris van Cultuur van het Nederlands Paviljoen Architectuur Biënnale Venetië 2023

³ Jeroen Junte, 'De bedoelingen van *It's Our F**cking Backyard* zijn goed, maar erg overtuigen doet de tentoonstelling niet', *De Volkskrant*, 20.6.2022

⁴ Leo Q Onderwater, 'Minister verkoopt huurwoningen voor dumprijzen', *Het Parool*, 21.4.2023

⁵ Liza van Lonkhuyzen, 'Onderzoeker corrigeert zichzelf: fossiele subsidies bedragen niet 17,3 maar 30 miljard', *NRC*, 23.3.2023

⁶ Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat elk project zich daarnaar voegt. Het staat buiten kijf dat we in Nederland een sterke onderstroom hebben aan sociaal geëngageerde kunst die zich zeer kritisch opstelt ten opzichte van markt en staat. Zij kan wel degelijk opereren met een zekere autonomie. Maar we moeten ons er bewust van zijn dat het kritische potentieel van dit werk onschadelijk wordt gemaakt als het alleen maar de aandacht afleidt van de structurele oorzaken.

⁷ Peter Gelderloos, *The Solutions Are Already Here: Strategies for Ecological Revolution from Below*, Pluto Press, 2023

⁸ VO raad nieuws online, uit: Voorjaarsnota 23, 3.5.2023

⁹ Zie ook de tekst: *De kunstacademie als cateringbedrijf* door Lieneke Hulshof verderop in dit nummer

XTACY, een parfum dat naar xtc-labs ruikt, ontwikkeld door reclamebureau Roorda voor het Openbaar Ministerie, foto Loes Spruijt-van der Meer

Ruben Pater is grafisch ontwerper, kunstacademiedocent en auteur van twee boeken over ontwerp: *The Politics of Design* (BIS, 2016) en *CAPS LOCK* (Valiz, 2021)

Voor meer informatie:

www.fairjobs.eu;

www.instagram.com/anarchafemamsterdam;

vloerwerk.org;

horeca-united.nl;

www.socialdesignpolitie.nl;

www.worlddesignembassies.com/embassies/safety;

www.instagram.com/mokumkraakt;

atudentstruggle.noblogs.org